

Tidender i orons tid

Informationsförmedling under senmedeltiden

Dag Retsö

Kunskap om aktuella förhållanden kan som bekant utgöra en verklig maktfaktor. Som beslutsunderlag måste information givetvis vara korrekt men den måste också förmedlas snabbt. I moderna västerländska demokratier är vare sig det ena eller det andra knappast längre något problem. Visselblåsare som Julian Assange och Edward Snowden har istället gjort det tydligt att den stora skiljelinjen i informationsflödet inte på något enkelt sätt går mellan propaganda och sanning utan snarare mellan offentlig och hemlig information, eller mellan halva sanningen och hela sanningen. Denna uppsats avser att belysa villkoren för spridningen av information, i synnerhet i skriftlig form, i det svenska riket under senmedeltiden, här definierat som perioden 1400–1560, och därigenom visa att samma förhållande gällde då som nu, då information inte förmedlades vare sig snabbt eller säkert.

I tillägg till de problem som sammanhängde med en låg läs- och skrivkunnighet och muntlig ryktesspridning, kom de besvärliga kommunikationerna som gjorde att nyheter lätt och snabbt kunde falla i värde på grund av att de helt enkelt var för gamla när de nådde sina mottagare. Det är ingen slump att det gamla ordet för underrättelse, 'tidende', är en avledning av ordet 'tid'. Vikten av färsk information var inte minst viktig för beslutsfattare i krigssituationer, då försenade nyheter kunde vara ödesdigra som beslutsunderlag. Det är ju just för att sanningen är krigets största tillgång som den blir dess första offer. Motstridiga uppgifter om vad som försiggår brukar innebära en veritabel kris för tilliten i ett samhälle.

Hur du refererar till det här kapitlet:

Retsö, D. 2016. Tidender i orons tid. Informationsförmedling under senmedeltiden. I: Sandén, A. & Elgán, E. (red.) *Kunskapens tider: Historiska perspektiv på kunskapssambället*. Pp. 6–18. Stockholm: Stockholm University Press. DOI: <http://dx.doi.org/10.16993/bai.b>. License: CC-BY 4.0

Landkunskap, resandets infrastruktur och brevförarna

Att nyheters relevans sammanhänger med hastigheten i informationsflödet betyder att den även sammanhänger med informationsflödets materiella infrastruktur i allmänhet. För medeltiden, då information spreds genom personers fysiska förflyttning genom rummet, handlar det därför om vägar, fortskaffningsmedel samt övernattningsmöjligheter och landkunskaper hos dem som levererade breven, de så kallade brevförarna.

Några kartor användes inte under medeltiden för resor, möjligen med undantag för längre pilgrimsresor och de medeltida europeiska kartor där Sverige finns med har inga vägar utsatta.¹ Kunskaper om vägar och rutter från en plats till en annan byggde alltså helt på människors mentala bild av och visuella igenkänning i landskapet. Erikskrönikan nämner också upprepade gånger hur vägkunskap och personligt förvärvat geografisk erfarenhet var viktigt för snabba resor.²

Att kunskaperna om vägnätet och geografiska förhållanden i allmänhet berodde på personliga erfarenheter gällde även i samhällets toppskikt, där de kunde vara överraskande knapphändiga till långt in på Gustav Vasas tid. Visserligen uppger krönikorna att kungen själv var väl hemmastadd i bygder som han genomfarit en eller två gånger, men han var inte så bekant med det av honom sällan besökta Finlands geografi; år 1552 gav han efter klagomål från bönderna i Nyslotts län tillstånd för dem att föra sin skattepannmål till Sandhamn (vid nuvarande Helsingfors) istället för till Viborg ”eftersom det haver oss icke varit veterligt”, skriver kungen, ”att det är så lång väg emellan”.³ Det var till och med lätt att åka vilse även om man var bekant med nejden. En magister Robertus tappade till exempel vintern 1406 bort sig på den korta vägen mellan Skänninge och Vadstena, trots att han var i sällskap med en kanik från Linköping, som säkerligen gått vägen många gånger före dess.⁴

Kommunikationsväsendets materiella infrastruktur var primitiv under medeltiden, men det tycks ha gällt övernattningsmöjligheter i högre grad än fortskaffningsmedlen och vägarna. Det svenska vägnätet var visserligen glesare än på kontinenten men utländska resenärer i Sverige under århundradena närmast efter medeltiden lovordade som regel vägnas kvalitet samtidigt som

de klagade över bristen på gästgivare. Detsamma torde ha gällt på medeltiden; det bör ha varit lika vanligt då som senare att man tvingades be om husrum hos bönder och präster, medan vägarna var någorlunda ändamålsenliga.⁵

Samtidigt finns det gott om exempel på att brevbefordran var osäker, att brev inte kom fram i förväntad tid eller att de inte kom fram alls. Det var till exempel inte alltid man ens visste var en person befann sig.⁶ Det var också rent generellt riskabelt att färdas. Pilgrimmer, de mest långväga resenärerna, utrustades därför regelmässigt med skyddsbrev.⁷ För brevförarna förelåg alltid risken särskilt under orostider att överfallas och bli bestulna på sina brev, i synnerhet om de bar på värdefulla handlingar.⁸ I värsta fall blev de helt enkelt kidnappade med brev och allt, som den arme, till namnet okände man som sommaren 1507 togs av danskarna i Småland och fördes ända till Köpenhamn.⁹

Handel och sjöfart utgjorde viktiga hjälpmedel i nyhetsförmedlingen. Inom den internationella samfärdselsforskningen har man pekat på att det var de stora europeiska handelsstäderna som tog ledningen i att utveckla ett reguljärt postsystem, och att Nordtyskland, England och Holland på ett tidigt stadium gjorde sig gällande inte bara som pionjärer inom sjöväga handel utan också inom postväsendet. Nord- och Östeuropa hade härvidlag nackdelar gentemot resten av Europa.¹⁰ För Sveriges del var postförbindelserna med Finland särskilt besvärliga. Under vinterhalvåret var sjöleden praktiskt taget helt stängd och antalet korrespondensbrev expedierade till Sverige stiger, av deras dateringar att döma, drastiskt under våren i samband med islossningen i skärgården. På sommaren kunde vädret på Ålands hav sinka postförrarna upp till tre veckor.¹¹ Nyheten om att ryssarna planerade angripa Viborg i Finland 1511 tog till exempel över två månader att nå riksföreståndaren i Sverige, trots att nyheten förmedlades under sommarhalvåret.¹²

Den tyske historikern Klaus Gerteis identifierar tre faser i postväsendets tidiga utveckling i Europa; medeltiden med tillfällig post, senmedeltiden och 1500-talet då särskilt städerna tog ledningen i att hålla sig med avlönade postbud, samt 1600-talet då stafettpost och kurirväsen fick sitt genombrott.¹³ I stort sett samma kronologi gäller för Sveriges del men med viss fördröjning.

En statligt organiserad rikstäckande och regelbunden postgång i Sverige uppstod först på 1600-talet i samband med Sveriges framväxt som stormakt och statsförvaltningens behov av säkert och snabbt fortskaffande av den offentliga korrespondensen, särskilt från utlandet.¹⁴ Redan på 1200-talet hade vissa europeiska kungar haft egna någorlunda fasta staber av brevförare som ansågs pålitliga och därför ofta anlätades, och förmodligen utvecklades även det tidigmoderna svenska postväsendet ur samma företeelse.¹⁵ Ordet 'post' förekommer visserligen första gången i en svensk text redan år 1556, och länsmännen ålades i 1529 års Strängnässtadga att befordra brev, men det verkar inte ha fungerat som det var tänkt.¹⁶ En av komponenterna i 1600-talets postsystem hade dock medeltida föregångare, nämligen stafettsystemet som kunde byggas på den medeltida offentliga budkavleinstitutionen.

Under medeltiden befordrades brev istället på ad hoc-basis av enskilda personer som antingen råkade ha vägarna förbi ett brev adressat eller av särskilt utsedda kurirer som stack iväg närhelst ett brev behövde levereras. Vissa svenner, det vill säga medhjälpare till riddare, tycks redan under medeltiden ha varit specialiserade på brevbefordran, och i flera fall vet vi namnen på dem och lite om deras arbetsvillkor. Brevvisarna verkar ofta ha gjort en specifik resa tur och retur, varvid de efter överlämnandet av brevet inväntat ett svar som de tagit med sig tillbaka.¹⁷ Med all säkerhet kände de flesta av dessa brevförare varandra, möttes ibland på vägen på sina respektive uppdrag, utbytte erfarenheter och slog följe med varandra en bit på vägen innan de skildes åt mot sina respektive destinationer. De fick ibland en belöning eller traktement.¹⁸ Det vanliga färdssättet för dessa speciella budbärare var det snabbast tänkbara – ridhästen – och kungliga ilbud var de resenärer, åtminstone på kontinenten, som rörde sig snabbast – som mest 70 km per dag – över långa sträckor.¹⁹

Vem kan man lita på?

Om upplysningar nått sin slutdestination, och dessutom gjort det i tid, återstod det fortfarande för mottagaren att värdera dess innehåll. I ett muntligt samhälle som det medeltida var det ofta svårt att fastställa nyheters sanningshalt, eftersom det i de flesta fall

saknades möjligheter att jämföra och verifiera med andra källor. Mycket information spreds genom okontrollerbara rykten. Falsa brev var inte ovanliga och var i orostider till och med en vedertagen del av krigsföringen.²⁰ I medeltida brev ombeds mottagaren ofta att sätta sin lit till kungens bud och inte lyssna på illasinnade rykten, eller ”lösa tidender”, som det hette.²¹ I maj 1507 hade till exempel någon på Linköpings domkyrkas dörr spikat upp brev som påstods komma från påven med anklagelser mot den valde biskopen Hemming Gad; de revs omedelbart ner innan någon hunnit ta till sig deras innehåll.²² Våren 1524 gick också ett rykte i Linköpings stift om att kung Gustav Vasa skulle vara belägrad och att en ny silverskatt skulle införas, och kungen uppmanade allmogen – i skrift – att ”icke lätteligen tro sådana lögnaktiga budbärare som gärna vill komma ont åstad i riket.”²³

Misstron ledde till åtskilliga ansträngningar att skapa förtroendemekanismer i nyhetsförmedlingen. En sådan mekanism var att förmedla ett budskap inte bara genom själva brevtexsten utan också genom brevföraren själv, som muntligt kompletterade och förklarade brevinnehållet. Till många historikers förtret var budskapen ibland helt och hållet muntliga och de bevarade följbrevet tämligen intetsägande. I otaliga medeltidsbrev uppmanas mottagaren att sätta sin tilltro till brevföraren. Man kan visserligen förmoda att det fanns brevvissare som var mer pålitliga än andra.²⁴ Men de flesta brevförare bör ha varit väl kända ansikten och inte föranlett någon misstänksamhet i det avseendet. Personligt kända budbärare, såsom lokala fogdar eller ännu hellre vänner, var naturligtvis betryggande för att få pålitlig förstahandsinformation.

I värsta fall var underrättelserna av så känslig natur att inget annat än ett personligt sammanträffande dög. Gustav Vasa vågade till exempel vid ett tillfälle inte ”anförtro pennan eller låta ställa i skrift” det han ville kommunicera med en av sina fogdar utan ville att denne skulle uppsöka honom personligen.²⁵ Anledningen till att kungen i det här fallet inte vågade skriva sin mening var säkerligen inte någon oro för att brevföraren skulle tjuvläsa; de flesta medeltida brevförare torde ha varit analfabeter och inte kunnat tillgodogöra sig budskapet i konfidentiella brev för egen del även om de hade velat.²⁶ De muntliga uppgifter som sägs ha överförts av brevförarna kan därför inte ha varit av särskilt konfidentiell art

utan har troligen bestått av ganska vardagliga detaljer, som dock inte hade saknat intresse för historiker. Däremot kunde ju brev stjälas på vägen och hamna i händerna på någon som kunde läsa. 'Uppsnaappare' och uppbrutna brev nämns ofta.²⁷

Ett sätt att garantera ett budskaps autenticitet var också att låta budskapet så att säga verifieras av fysiska föremål. Sigill på brev var en sådan visuell äkthetsmarkör men även de kunde ibland vara förfalskade. Budkavleinstitutionen är ett annat exempel. Budkavlen i sig var ju ett äkthetsbevis, men Olaus Magnus hävdar att budkavlebärare för säkerhets skull även hade andra föremål med sig för att visa att han var ute på hederliga uppdrag.²⁸

Kronans kommunikation med allmogen krävde andra mekanismer. Kyrkan, den enda sant rikstäckande institutionen i det medeltida samhället och måhända den enda som bönderna dessutom litade oförbehållsamt på, var en viktig tillgång, och präster anlätades ofta för kronans informationsförmedling till dem.²⁹

Sanningen, halva sanningen eller något annat än sanningen?

Bönderna hade goda skäl att vara misstänksamma mot makthavarna, inte minst mot kronan. Kungamaktens bekymmer rörde nämligen inte bara att själv få tillgång till pålitlig information, utan också att så noggrant som möjligt hålla uppsikt över vilka nyheter som allmogen fick del av. Å ena sidan gällde det att undanhålla allmogen politiska motståndares lögner. Å andra sidan gällde det ibland att rätt och slätt undanhålla dem även sanningen. Gustav Vasa gav till exempel ganska oförblommerat instruktioner till fogden i Dalarna sommaren 1542 att inte säga hela sanningen för allmogen om det uppblossande Dackeupproret, och några riksråd vid olofsmässan i Skänninge blev ombedda att inte läsa upp kungens brev ordagrant som det var utan anpassa budskapet efter stämningen på mötet, särskilt som bönderna, menade kungen, säkerligen inte skulle förstå i alla fall.³⁰

Men bönderna var förtvivlat medvetna om att information från centralmakten kunde vara bristfälliga eller vilseledande och därför kunde ifrågasättas. Sommaren 1509 rådde stort missnöje bland bönderna i Östergötland med att inte få veta vad som

egentligen försiggick på herremötena. Det hade lett till ryktes-spridning ”i dryckesstugor och andra samkväm”, och frågetecken kring huruvida man skulle lita på riksföreståndaren över huvudtaget. Landskapet stod på randen till ett veritabelt bondeuppror, och riksföreståndarens folk tvingades till en charmoftensiv för att lugna bönderna.³¹

Det mest spektakulära försöket att manipulera information är kanske det som rörde riksföreståndaren Sten Sture den äldres död i Jönköping i december 1503. Den karismatiske Sten Stures betydelse för den svenska allmogen var sådan att hans död, mitt i en växande militär konflikt med Danmark, måste handhas med största fingertoppskänsla för att inte orsaka uppståndelse och oro. Hemming Gad, en av sin tids mest inflytelserika män, yppade i ett brev till sin bundsförvant Svante Nilsson tydligt sin oro för vad som nu skulle komma att hända, lät gömma Sten Stures kropp under hudar och skinn i en släde inför transporten till Stockholm och lät en betrodd man klä ut sig till riksföreståndaren. Han uppmanade samtidigt Svante att hemlighålla riksföreståndarens död i minst ett halvår, vilket för övrigt misslyckades; senast en dryg månad därefter var nyheten ute att Sten Sture var död och att Svante själv valts till ny riksföreståndare.³²

Gemensamt för makthavarnas metoder att manipulera information är att de vittnar om hur sanningen under medeltiden, precis som idag, var nära förknippat med att själv kunna se eller bevittna. Senmedeltiden var full av bedragare som personifierade bemärkta personer, och det cirkulerade ofta rykten om att levande personer hade dött och om att döda personer i själva verket levde.³³ En skeppare vågade i november 1510 svära på sin dyrbara last av salt, sitt skepp och sitt liv att de andrahandsupplysningar han fått om att Danmarks kung Hans var död var sanna, och de bekräftades också från annat håll; i själva verket levde kungen och dog först drygt två år senare.³⁴ Det finns också gott om exempel på hur en person kunde fungera som sanningsbärrare genom sin blotta åsyn. När det på hösten 1509 cirkulerade rykten om att en statskupp utförts mot riksföreståndaren Svante Nilsson tjänade hans hustrus uppenbarelse på genomresa i sydvästra Uppland som bevis för bönderna att ryktena var osanna.³⁵ Allmogen i Kalmar län klagade i november 1508 på att de aldrig

fick se de svenner de underhöll genom sina skatter; de tvivlade på att svennerna existerade över huvudtaget och misstänkte att deras skattemedel gick till något helt annat än vad de kommit överens om.³⁶ På samma sätt hotade ungefär samtidigt invånarna både på Salberget i Bergslagen, i Åkerbo härad i Västmanland, i Madesjö i Småland och på flera håll i Västergötland med att hålla inne med sin skatt om de inte fick synlig bekräftelse på att det de betalade för var det överenskomna.³⁷

Kansliet: Informationens smedja

Rikets ledning hade en mängd rådgivare och retoriskt kunniga formuleringsexperten till sin tjänst. Åtskilliga brev berättar om hur riksföreståndarna av dem fick goda råd i frågan om hur informationsflödet till allmogen bäst hanterades.

Ett exempel på dessa medarbetares metoder är de skrivelser som gick ut från kansliet i början av 1511. I månadsskiftet januari-februari mottog riksrådet och invånarna i Uppsverige ett brev från frälset och allmogen i Västergötland med allvarliga underrättelser; den danske kungens son, unge hertig Kristian (sedermera kung Kristian II) hade angripit landsänden, och brevutfärdarna förklarade sig oförmögna att själva försvara sig. Därför uppmanades nu brevmottagarna att för den trogna tjänst de var skyldiga Sveriges krona och för Guds och rättvisans skull komma dem till hjälp, annars skulle de komma i danskarnas våld.³⁸ Några dagar senare, kort efter att det att ovanstående brev ankommit, utfärdade det församlade riksrådet i Västerås en begäran till alla invånare i Gästrikland om att ställa upp med krigsfolk för att mota bort danskarna. Förmodligen har liknande brev utgått till flera landsändar men bara brevet till Gästrikland har bevarats. Kungörelsen motiveras med meddelandet från Västergötland om danskarnas anfall, och sedan följer en beskrivning hur danskarna plundrar kyrkor och kloster, bränner goda mäns gårdar, beskattar orimligt hårt den fattiga allmogen, för ett allmänt okristligt krig och kränker jungfrur och kvinnor.³⁹

Men inga av dessa gräsliga detaljer nämns i brevet från Västergötland, de är en produkt av kansliskrivarens stilkänsla. Han har uppenbarligen vävt in detaljer från ett helt annat brev, från

bönderna i Sunnerbo härad i Småland, och enligt vilket en dansk här dragit genom häradet och bränt gårdar, plundrat kyrkor och allmoge och våldfört sig på kvinnor och barn.⁴⁰ Informationen har här redigerats och förtätats för att uppnå huvudsyftet, att skapa den dramatik som behövdes för att mobilisera gästringarnas solidaritet och försvarslust. Kanske tänkte man sig att grymheter begångna mot västgötar skulle slå an en annan, lämpligare sträng hos gästringarna än om det handlat om smålänningar.

Slutord

Snabbhet, pålitlighet och fullständighet i informationsförmedling var knappare resurser under medeltiden än de är idag. Men de var lika outhärliga som nu för samhällsinstitutionernas funktionsduglighet, legitimitet och stabilitet, och därmed tilliten till samhällssystemet som helhet. Före framväxten av en lokalt förankrad och lojal ämbetsmannakår kunde förtroendeproblemet förknippat med information, både för kronan och landets övriga befolkning, inte helt avhjälpas. I synnerhet senmedeltiden, med sina omvälvande processer och ökande spänningar, kan därför betraktas som en period då kraven på snabb, säker och sanningsenlig information ökade, krav som inte kunde tillgodoses förrän långt senare och som först istället ledde till ökad osäkerhet och en allmän kris för förtroendet i samhället i stort.

Noter

1. Herman Richter, *Olaus Magnus Carta Marina 1539* (Lund 1967) s. 69; Joachim Lelewel, *Géographie du Moyen Age* Breslau 1852, Vol 2 s. 66 och Vol 3–4 s. 175ff; Joachim Lelewel, *Épilogue de la géographie du Moyen Age* (Breslau 1857), s. 281ff, Dag Retsö, *Människans mobilitet och naturens motsträvighet: Studier kring frågan om reshasighet under medeltiden* (Stockholm 2002) s. 29.

2. Se text *Erikskrönikan*, Sven-Bertil Jansson (utg.) (Stockholm 1993) s. 129: ”Then bezst kunne weghin aff allom them / jak tror at han kom skiotast [=snabbast] hem”. Se även ibid. s. 52, 140, 146.

3. Otto Ahnfelt (utg.), ”Per Brahe den äldres fortsättning af Peder Svarts krönika”, *Lunds universitets årsskrift* 34:1:1 1898, s. 2,

Konung Gustaf I:s registratur (GR), Johan Alfred Almquist (utg.) (Stockholm 1861–1916) Vol. 23 s. 413f och 370.

4. *Vadstenadiariet*, utg. Claes Gejrot, (Stockholm 1996) nr 137.

5. Se Reinhold Schottin (utg.), *Tagebuch des Erich Lassota von Steblau*, (Halle 1866) s. 177; *Bulstr. Whitelockes Dag-Bok öfver Dess Ambassade til Sverige Åren 1653 och 1654*, (Uppsala 1777) s. 157, 162, 167; *Seigneur A de La Motrayes resor 1711–1725...* Hugo Hultenberg (utg.) (Stockholm 1912) s. 139. Se även Retsö, Stockholm 2002 s. 26f, 44ff.

6. Se t. ex. Dag Retsö, "Senmedeltida pappersbrev som källa för beräkning av restider och rekonstruktion av itinerarier", i Claes Gejrot, Roger Andersson & Kerstin Abukhanfusa (red.), *Ny väg till medeltidsbrev*, Stockholm 2002, s. 313–336. Se äv. É. Schnakenbourg, "Les chemins de l'information: la circulation des nouvelles depuis la périphérie européenne jusqu'au gouvernement français au début du XVIIIe siècle", *Revue Historique* 638 2006, s. 293.

7. Hans Hildebrand, *Sveriges medeltid: kulturhistorisk skildring* 1, (Stockholm 1879) s. 1022.

8. Se t. ex. Peter Ståhl, *Johannes Hildebrandi, Liber epistularis* (Cod. Upsal. C 6): *I. lettres nos. 1 à 109 (fol. 1r à 16r)* (Stockholm 1998) s. 166, nr. 102.

9. *Bidrag till Skandinavien historia ur utländske arkiver*, Vol 5: *Sverige under de yngre Sturarne, särdeles under Svante Nilsson*, 1504–1520, Carl Gustaf Styffe (utg.) (Stockholm 1884) nr. 146

10. Karl Gerteis, "Reisen, Boten, Posten, Korrespondenz in Mittelalter und früher Neuzeit", i Hans Pohl (red.), *Die Bedeutung der Kommunikation für Wirtschaft und Gesellschaft*, (Stuttgart 1989), s. 20ff; Georges Livet, *Histoire des routes et des transports en Europe* (Strasbourg 2003) s. 180, 261f.

11. *Kungabrev och andra Roslagens dokument*, Edvin Gustavsson (utg.) (Uppsala 1971) s. 15; Bengt Medin, "Vaddö havsfärja och de svensk-finska förbindelserna över Åland till omkring 1640", *Forum Navale* 11 1952, s. 28.

12. Dag Retsö, "När försvann Sturearkivet från Sverige?" (manuskript).

13. Gerteis (Stuttgart 1989) s. 36.

14. Nils Forssell, *Svenska postverkets historia. Del 1* (Stockholm 1936) s. 1ff, Teodor Holm, *Sveriges allmänna postväsen: ett försök till svensk posthistoria 1: 1620–1642* (Stockholm 1906) s. 11ff.

15. Charles A. J. Armstrong, "Some Examples of the Distribution and Speed of News in England at the Time of the Wars of the Roses", i (red.) R. W. Hunt, W. A. Pantin & R. W. Southen, *Studies in Medieval History presented to Frederick Maurice Powicke* (Oxford 1948) s. 440. Se även Magnus Linnarsson, *Postgång på växlande villkor: det svenska postväsendets organisation under stormaktstiden* (Lund 2010).

16. Forssell (Stockholm 1936) s. 17, 21; Holm (Stockholm 1906) s. 32.

17. Se t. ex. Sturearkivet 434, Riksarkivet; Lars Sjödin (utg.), *Historiska handlingar, Vol 39: Handlingar till Nordens historia 1515–1523, Del 1: 1515-juni 1518* (Stockholm 1967) nr. 406; Gunnar Westin, *Riksföreståndaren och makten: politiska utvecklingslinjer i Sverige 1512–1517* (Lund 1957) s. 552; Ståhl (Stockholm 1998) s. 143–144, nr 40, brev nr. 24422 i <http://www.nad.riksarkivet.se/SDHK>.

18. Brev nr. 40654 i <http://www.nad.riksarkivet.se/SDHK>; Lars Sjödin (utg.), *Gamla papper angående Mora socken, Vol 2: Arvid Siggessons brevväxling* (Västerås 1937) s. 300.

19. Se Reinhard Elze, "Über die Leistungsfähigkeit von Gesandtschaften und Boten im 11. Jahrhundert", i W. Paravicini & K. F. Werner (red.), *Histoire comparée de l'administration (IVe-XVIIIe siècles)*, (, Zürich & München 1980, s. 3–10; Retsö (Stockholm 2002).

20. Se t. ex. Hedda Gunneng, *Biskop Hans Brasks registratur: textutgåva med inledning* (Uppsala 2003) nr 356. Erik XIV kallade den danske kungen Frederik II:s propagandakrig på 1560-talet för ett 'nytt vapen' (*nouo armorum*) men det var känt sedan 1400-talet, Magnus Karlsson, *Erik XIV: Oratio de iniusto bello regis Daniæ anno 1563 contra regem Sueciæ Ericum 14 gesto* (Stockholm 2003) s. 166–167. En borgare i Stockholm dristade sig till och med till att utfärda ett brev i riksföreståndaren Sten Stures den yngres namn till självaste storfursten av Moskva, Reinhold Hausen (utg.), *Finlands medeltidsurkunder. Del 7: 1509–1518*, (Helsingfors 1933) nr. 5711.

21. Sturearkivet 192 Riksarkivet; Gunneng (Uppsala 2003) nr. 530, 534, 209. Se äv. Sturearkivet 1288 Riksarkivet.
22. Styffe (Stockholm 1884) nr. 135.
23. 9/3 1524, Gunneng (Uppsala 2003) nr. 215.
24. Jfr brevisaren i William Christensen (utg.), *Missiver fra Kongerne Christiern I:s og Hans's tid, Bd 2: Missiver fra Brevskrivere uden for den danske Kongefamilie*, Köpenhamn 1914, odat. nr. 39, som sägs vara "ett vist bud", och den som nämns i Sjödin, 1937 s. 300, som sinkat sig och därför fick 'ligga i tornet' som straff.
25. GR 15 s. 394f. Se vidare Dag Retsö, "Med hand och mun, med bud och brev: Närvaro och auktoritet i Sverige 1300–1560" i Mats Hallenberg & Magnus Linnarsson (red.), *Politiska rum: Kontroll, konflikt och rörelse i det förmoderna Sverige 1300–1850* (Lund 2014) s. 101–117.
26. På 1600-talet var det dock redan annorlunda: i postförordningen från 1636 sägs explicit att på varje etapp bör helst sättas den postbonde "som läsa och skrifva kan", Forssell (Stockholm 1936) s. 41, faks. §1, samt s. 111.
27. Se t. ex. Styffe (Stockholm 1875) nr. 209; Styffe, Stockholm 1884, nr. 385, GR 3 s. 170ff; Seth Gustafson, *Hemming Gadhs språk* (Lund 1950) s. 20 samt Nils Johan Ekdahl, *Handlingar rörande Severin Norby och de under hans ledning stående krigsföretagen mot Sverige. Afd. 3*, (Stockholm 1836) s. 967ff.
28. Olaus Magnus, *Historia om de nordiska folken* (Uppsala 1909–51) nr. 7:4.
29. Se t ex kung Karl Knutssons brev till domkapitlet i Uppsala 1464 som skulle läsas upp först för prästerskapet som sedan i sin tur skulle påverka allmogen, Johan Hadorph, *Then andra delen til rijm-crönikorne hörande...* (Stockholm 1676) s. 230ff. Se även Bill Widén, *Predikstolen som massmedium i det svenska riket från medeltiden till stormaktstidens slut* (Åbo 2002) och Elisabeth Reuterswärd, *Ett massmedium för folket: studier i de allmänna kungörelsernas funktion i 1700-talets samhälle* (Lund 2001).
30. "...icke latha myckit läse them före, Förty att om än fast så skedde, dhå förstå the liguell neppeligen, hward som läses...", GR 14 s. 127ff. Se äv. GR 14 s. 150ff och 301f.

31. Styffe (Stockholm 1884) nr 280. Om ryktesspridning som politiskt medel, se Pia Einonen, "The Politics of Talk: Rumour and Gossip in Stockholm during the Struggle for Succession (c. 1592–1607), *Scandia* 80:2 2014.
32. Styffe (Stockholm 1875) nr. 237; Styffe, *Nya handlingar rörande Skandinaviens historia*, Vol. 9 (Stockholm 1834) s. 3ff.
33. Se t. ex. Styffe (Stockholm 1884) nr. 313. Sammaledes ryktades det f. ö. om kung Erik XIV:s död eftersom folket inte sett honom på länge, Karlsson (Stockholm 2003) s. 144–145.
34. Sturearkivet 1148, Riksarkivet.
35. Dag Retsö, "'Instängdhetens nytta': kvinnors geografiska mobilitet under medeltiden, och Mätta Ivarsdotters resor 1504–1511", *Scandia* 73:2 2008, s. 54.
36. Sturearkivet 585, Riksarkivet.
37. Styffe, Stockholm 1884, nr. 376, Sturearkivet 252, 1590 och 1150a, Riksarkivet. Se även Dag Retsö, "No Taxation without Negotiation: War Economy, Taxes and the Peasantry in Sweden in Early 16th Century" (manuskript).
38. Styffe (Stockholm 1884) nr. 338.
39. Styffe (Stockholm 1884) nr. 343.
40. Styffe (Stockholm 1884) nr. 349.